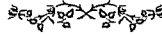

EMPATİK DÜŞÜNDÜRME YOLUYLA MERHAMET EĞİTİMİ -KUR'AN VE HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARI IŞIĞINDA-

Yusuf BATAR*

Özet:

Bu çalışmada, merhamet kavramı İslam geleneğinin temel kaynakları ve pratik uygulamaları ışığında analiz edilmektedir. Söz konusu analiz çerçevesinde iki husus üzerinde durulmaktadır. Öncelikle merhamet kavramının hayati kuşatıcı engin anlamına ve işlevsel yapısına dikkat çekilmektedir. Daha sonra merhametin bu geniş anlamıyla içselleştirilmesini sağlayacak olan empatik yaklaşım üzerinde durulmaktadır. Kur'an'ın, konuya ışık tutan yaklaşımı ve Hz. Peygamber'in örnek uygulamaları çerçevesinde insanlara empatik yaklaşım becerisi kazandırma yöntemleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merhamet, Empati, Eğitim.

Education of Mercy via Empathetic Thinking

**-In light of the practices from The Quran and the Prophet
Muhammad-**

Abstract:

In this study, the concept of mercy is analysed in light of the fundamental sources and practical applications of Islamic tradition. In scope of the analysis, we focus on two cases. On one hand, we draw attention to the deep meaning and practical structure of the concept of mercy. On the other hand, attention is drawn to the empathetic approach in order to provide an internalisation of mercy in its broader sense. As part of the instructive approach of the Quran and the modeling of

* Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Prophet Muhammad, this study puts emphasis on the empathetic skill training methods.

Key Words: Mercy, Empathy, Education.

Giriş

Merhamet kavramının kendisinden türetildiği rahmet kavramı, Kur'an-ı Kerim'de diğer Kur'anî kavramlarda olduğu gibi işlevsel ve dinamik bir yapıda kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle, Kur'an'da rahmet, kaynaklık ettiği somut davranışlarla ve pratiklerle zikredilmektedir. İçinde rahmet kavramının geçtiği her ayette "rahmetin" değişik bir tezahüründen bahsedilmektedir. Bu hususun en güzel örneklerini Allah Teâlâ'nın rahmetinden bahseden ayetlerde görmek mümkündür.

Örnek olarak peygamberlerin gönderilmesi¹, normalde yenmesi haram olan bazı yiyeceklerin açlık tehlikesi gibi zorluklar karşısında helal kılınması,² Müslümanların cahiliye döneminde işledikleri günahlarının affedilmesi,³ peygamberlere kitabın ve hikmetin indirilmesi ve onlara bilmediklerinin öğretilmesi,⁴ günahından dolayı tevbe edenin bağışlanması,⁵ insanlara eşyalarını uzak memleketlere kolaylıkla taşıyabilecekleri taşıyıcılar yaratılması,⁶ insanlara sınırsız nimetlerin verilmesi,⁷ insanlar için denizde gemilerin yürütülmesi,⁸ yerdeki varlıkların insanların hizmetine sunulması ve göğün direksiz olarak yerin üzerinde tutulması,⁹ insanlara hemcinslerinden eşler yaratılması ve onların arasına sevgi ve merhamet duygularının yerleştirilmesi¹⁰ vb. nimetlerden bahseden ayetlerin hepsinde söz konusu nimetler Yüce Allah'ın rahmetinin birer eseri olarak ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi Yüce Allah kendi rahmetini, değişik nimetleri kullarına bahşederek göstermektedir. O halde ahlâki bir vasıf olarak bizim sahip olmamız gereken merhamet duygusunun da kaynaklık edeceği bazı pratiklerin olması gerekir. Diğer bir ifadeyle bizim merhametimizin de kendisinden neşet ettiği kaynağı bu anlamda çağrıştırmayı beklenir. Nitekim bu konuyla ilgili olarak Ebu Hureyre'den rivayet edilen

1 Bakara, 2/143.

2 Bakara, 2/173.

3 Nisa, 4/23.

4 Nisa, 4/113.

5 Maide, 5/39.

6 Nahl, 16/7.

7 Nahl, 16/18.

8 İsrâ, 17/66.

9 Hacc, 22/65.

10 Rûm, 30/21.

bir hadis-i şerif'e göre, Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: "Allah rahmeti yüz parçaya böldü. Bundan doksan dokuz parçayı kendine ayırdı. Geriye kalan bir parçayı yeryüzüne indirdi. (Bunu da varlıklar arasında taksim etti.) Bu tek parçadan kendi hissesine düşen (rahmet) sebebiyle yaratıklar birbirlerine merhametle davranmaktadır. At, bu sayede yavrusuna basmamak için ayağını kaldırır."¹¹

Merhametin niteliksel kriteri, kendisinden doğduğu kaynağa olan benzerliğidir. Dolayısıyla, "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak" yaklaşımını burada da sergilemek gerekir. Merhamet duygusunun salt bir duygu olmanın ötesinde, işlevsel, pratik tezahürleri olan dinamik bir yapısı olmalıdır.

Yaşanan ve pratik hayatta görülen bir merhamet anlayışı geliştirebilmek için her şeyden önce diğer Kur'âni kavramlarda olduğu gibi, merhamet kavramı da sözlüklerdeki sınırlayıcı tanımlamaların ötesinde ele alınmalıdır. Daha açık bir ifadeyle merhamet, bir insanın diğer varlıklara ve insanlara acıması, onları sevmesi, onlara şefkat beslemesi gibi duygusal bir eğilim olmanın ötesinde değerlendirilmelidir. Çünkü Kur'an ve Sünnet perspektifinden bakıldığında merhamet, bu duygusal tavır alışların ötesinde ele alınmıştır. Kur'an'daki ele alınışıyla merhamet, kendisiyle bireysel ve toplumsal hayatın inşa edildiği temel bir yaklaşımdır. Rahmet peygamberinin 23 yıllık bir süre zarfında inşa ettiği asr-ı saadetini oluşturan projenin adı, merhamet projesidir. Merhametle yetiştirilmiştir o örnek nesil...

Kur'an, canlılık hayatının ilk başladığı ana rahmini,¹² toplumsal hayatın temeli olan akrabalık ilişkilerini ifade eden sıla-ı rahmi,¹³ Peygamber'in kendilerine gönderilmiş olduğu alemlerle olan münasebetini,¹⁴ eşlerin arasındaki ülfet ve sevgiyi,¹⁵ evlâdın ebeveynine karşı takınması gereken tavrı,¹⁶ zengin fakir ilişkisini,¹⁷ cahil kimselere karşı takınılması gereken tavrı,¹⁸ vb. bütün durumları ve bu durumlarda takınılması gereken tavırları rahmet kavramıyla ilişkilendirerek sistematize etmektedir.

11 Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Câmiu's-Sahih*, Beyrut 1313, Edeb/19, 8/8, Rikak/18, 8/123; Müslim, Ebul Huseyn Müslim İbn el- Haccac el- Kuşeyri, *Sahihu Müslim*, Mısır 1995, Tevbe/17 Hadis No: 2752, 4/2108; Tirmizi, Ebu İsa Muhammed İbn İsa, *Sunenu'r-Tirmizi*, Çağrı Yay. İst. Daavât/100, Hadis No: 3541, 5/549.

12 Hacc, 22/5.

13 Muhammed, 47/22.

14 Enbiya, 21/107.

15 Rûm, 30/21.

16 İsrâ, 17/24.

17 Nûr, 24/22.

18 Furkan, 25/63.

Bu çalışmada, yukarıda özetlemeye çalıştığımız perspektif doğrultusunda, merhamet kavramının omurgasını oluşturan ve merhamet sahibinin “öteki”ne karşı duruşunu-durumunu betimleyen, âdeta merhameti besleyen bir anlayışı analiz etmeye çalışacağız. Bu analizin amacı, merhamet kavramını kendi geleneğimizdeki derin karşılığıyla anlamaya çalışmaktır. Buradaki hareket noktamız, “ben” ve “öteki”yle olan ilişkimizde merhametin rolü olacaktır. Bu anlamda merhamete kavramsal bir çerçeve çizerek konuya başlayabiliriz.

Sözlüklere Sığmayan Merhamet Kavramı

Merhamet; acımanın, sevgi duymanın ve şefkat beslemenin ötesinde bir duruşu, bir bakış açısını ifade etmektedir. Bu tavrın en kısa tanımı, muhatabımızı anlamak ve onun durumunu takdir etmektir. Muhatabımıza karşı eşduyum (empati) göstermenin, onun benden apayrı olduğunu bilerek bu tavrı sergilemenin adıdır. Mevlana'nın deyişiyle testileri kırıp seni ve beni aynı denizde birleştirmektir.

Merhametin bu anlamıyla hükümferma olması için her bireyin insan olarak eşit değer taşıdığı bir dünyaya inanmak, bu değere saygı duymak gerekir. “Dünyayı ‘onun’ bakış açısından, ‘onun’ gibi yaşamak neye benziyor?” bu soruyu anlamaya çalışanlar başkasının dünyayı nasıl anlamlandırıldığını daha kolay kavrayabilirler. Merhamet sahipleri diğerinin yaşadığı ızdırabın ne kadar acı verici olduğunu tahayyül edebilen insanlardır. Merhamet sahipleri ötekinin acısıyla acı duyan ve onun ızdırabını dindirmeyi bir görev olarak benimseyenlerdir.¹⁹

Merhameti sadece bir lütuf ve karşı tarafa bir şeyler vermek şeklinde değerlendirmemek gerekir. “Her insanın eşit ölçüde değerli sayıldığı bir dünyada merhamet; merhamet eden ve merhamet olunan tarafın birlikte ortaya bir şeyler koyduklarını hissedebilmesini, iki tarafın da birbirine kulak vermesini gerektirir” diyor Theodore Zeldin.²⁰ Yani karşımızdaki insanı bir insan olarak tanımak, onu anlamak ve onun tarafından anlaşılacak ile merhamet mümkün olabilir. Merhamet kendisini dışlanmış sayana elini uzatmak ve onu halkaya dâhil etmektir.²¹

Merhamet bizim dışımızda kalanlar için dünyayı emin bir yer kılmaktır. Gerektiğinde düşmanlık yapanın bile bağışlanmasıdır. Hz. Yusuf'un, kardeşlerine karşı ortaya koyduğu tavır gibi: “Bugün sizi kınama yok. Allah sizi affetsin. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.”²² Kardeşlerinin kıskançlıkları sonucu Hz. Yusuf'u mahkûm ettikleri onca ızdıraba rağmen, onlardan istediği şekilde intikam alabileceği

19 Sayar, Kemal, *Merhamet*, Timaş Yay. 2. bas., İstanbul 2008, s. 71.

20 Sayar, a.g.e., s. 51.

21 Sayar, a.g.e., s. 51.

22 Yusuf, 12/92.

bir konumdayken, onları affettiğini söylemesi ve onlar için Yüce Allah'tan rahmet dilemesi merhametin bir tezahürüdür. Peygamber efendimizin de Mekke'nin fethinden sonra O'nu hicrete mecbur bırakan Mekkelileri aynı ifadelerle affettiğini hatırlatmada fayda vardır. Bu tavır sıradan bir affedişin ötesinde yürekte kını ve nefreti silen bir tavidir. Bir anlamda kin beslemeye son vermektir. “Haklı görünen hıncın, kinin, kızgınlığın, intikam ya da cezalandırma arzusunun karşısında erdemın kazanmasıdır. Hatayı ve hakareti ortadan kaldırmanın ötesinde, bize hakaret etmiş ya da zarar vermiş olan kişiye artık öfke duymamaktır.”²³

Kur'an-ı Kerim'de bu tavır, “...Onlar ki, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler.”²⁴ şeklinde tasvir edilmektedir. Öfkeyi yutmak ve onu sindirebilmek erdemlice bir davranıştır. Bu tavır muhatabını hayata yeniden bağlayan bir can simidir. Çünkü bu tavra muhatap olan kişiye lisân-ı hâl ile şunu demiş oluyoruz: “Sen yaptıklarından daha değerlisin, yani sende umut var, yaptığın şeyden daha değerlisini yapabilecek potansiyele sahipsın ve henüz bütün olanakları kullanmış değilsin.” Bu anlamda acımak merhameti karşılayan bir kavram değildir. Çünkü acıma tavrının içinde bir kibir ve bir lütufkârlık edası barınmaktadır. Başkasına acıdığımızda, kendimizi bir üst konuma yerleştirmiş oluyoruz.²⁵ Karşımızdaki kişiyi ezen, onu âdeta dilendiren bu yaklaşım, insanın insandan arzuladığı bir tavır değildir. Daha da ötesi, insanı insanlığa kazandıran bir yaklaşım değildir.

Merhametin mefhum-u muhalifi zulümdür. Çünkü zulüm herhangi bir şeyi lâıyk olduğu konumun dışına koymaktır, onun değerini takdir edememektir. Bu şey, herhangi bir varlık olabileceği gibi, herhangi bir insan da olabilir. İnsan varlık olarak şerefli bir varlıktır. Onun şerefini zedeleyici her türlü yaklaşım, bu anlamıyla insana zulümdür. Burada zulüm, ötekini utandırarak, aşağılayarak, onun saygınlığını ayaklar altına alarak, haklarını değersizleştirerek tezahür etmektedir. Böyle bir tavır, merhamet kılıfına büründürülmüş zulüm olarak tanımlanabilir ancak. Oysa merhamet, insan onur ve saygınlığının çiğnenmesine karşı durmaktır; o insan ‘biz’den olmasa da.²⁶ Bazen acıyan gözlerle, incitici tavırlarla ihtiyaç sahibi bir insana vereceğiniz üç beş kuruşluk bir sadaka o kişi için bir zulüm aracına dönüşebilir. O yüzden bizi bizden daha iyi bilen merhamet sahibi Allah, bu konularda bizleri uyarmaktadır: “Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halimdir.”²⁷ İncitici acıma merhamet değil zulümdür.

23 Sponville, Andre Comte, *Büyük Erdemler Risalesi*, (Çev: Işık Ergüden) Bilgi Üniv. Yay, İstanbul 2004.

24 Al-i İmran, 3/134.

25 Sayar, *a.g.e.*, s. 59.

26 Sayar, *a.g.e.*, s. 51.

27 Bakara, 2/263.

İnsanı anlama ve onun durumunu/duruşunu takdir etme ekseninde değerlendirdiğimiz merhamet kavramını bu şekilde içselleştirecek bir anlayışın toplumda geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü bir yandan pompalanan bireyselcilik, diğer yandan aşınmaya devam eden insani değerlerimiz, her geçen gün insanımızı yalnızlaştırmakta ve çaresizleştirmektedir. Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı şekilde, insanlarımızda merhametli duruşu sağlayacak ve bu tavrı besleyecek psikolojik, ahlâki dinamiklerle insanlarımızı takviye etmek gerekmektedir. Mirasçısı olduğumuz kültürel birikim ve geleneğimiz merhamet eğitimi için oldukça zengin bir hâsılaya sahiptir.

Merhamet Eğitimi

Merhamet sirayet eden bir duygudur. Dolayısıyla eğitim ve öğretim yoluyla geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması mümkün olan bir özelliktir. Fazla uzağa gitmeden kendi geleneğimize baktığımızda bunun çok çarpıcı uygulamalarıyla karşılaşmak mümkündür. Mesela, Yunus Emre'nin dergâh eğitimiyle ilgili anlatılan meşhur bir rivayete göre, kendisine on yıl boyunca dergâha eğri odun taşımamak gibi bir görev verilmiş ve bu terbiyevi vazife sonucunda Yunus, doğruluğun ne demek olduğunu yaşayarak öğrenmiştir. Oysa günümüzde çocuklarımıza verilen eğitim, kendilerine dünyada bir yer açma, bireysel statü ve başarı elde etme gibi konular etrafında şekillenmekte ve özgüven duygusu merkeze yerleşmektedir. Bunun sonucu olarak benmerkezci, kendine sevdalı, sosyal rütbeyi adeta kutsallaştıran gençlerin yetişmesine zemin hazırlanmaktadır. Hâlbuki şefkat, merhamet ve yârenlik gibi duyguları önceleyen bir duyguyu eğitimi verilerek çocuklarımız ötekinin de farkına varır ve öteki için de sorumluluk almaya, onların da adaleti hak ettiğine inanmaya başlar.²⁸ Ötekine yönelik olarak sahip olunması gereken bu tavrı oluşturmaya yarayacak ve insanın kendisini aşmasını sağlayacak bir anlayış zenginliğine ihtiyaç vardır.

Empatik Yaklaşım ve Merhamet Eğitimi

İnsanda merhamet duygusunu geliştirmeye ve bu duyguyu içselleştirmeye yarayacak önemli yaklaşım biçimlerinden biri de empatik yaklaşımdır. Empatik yaklaşımın temel özelliğine baktığımızda, belki de merhametli davranışı, duruşu besleyecek en önemli dayanaktır. Çünkü empati, tanımını ilerde daha detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi, muhatabımızı bulunduğu pozisyonda yargılamadan olduğu gibi anlamaya çalışmaktır. Empati ve merhamet bu bakış açısında birleşen ve birbirini besleyen iki önemli kavramdır. Dolayısıyla insanlarda empatik düşünemeyi ve empatik davranış sergilemeyi geliştirmek etkili bir merhamet eğitimi aracı olarak değerlendirilebilir. Empatinin kavramsal çerçevesini ve temel özelliklerini analiz ettiğimizde bu

28 Sayar, *a.g.e.*, s. 79.

bağlantıyı çok net bir şekilde göreceğiz. Aynı zamanda inanç değerlerimizde ve geleceğimizde empatik yaklaşımla ifade edilmeye çalışılan anlayışı ve yaklaşım biçimini destekleyici çok güçlü argümanlara rastlamak da mümkündür. Bu geleneksel birikim, insanımıza vermek istediğimiz merhamet ve empatik yaklaşım eğitiminde önemli bir kaynak olacaktır.

Literatürde empati kavramının değişik tanımlamalarıyla karşılaşmak mümkündür.²⁹ Biz burada konumuza ışık tutacak yeterlilikte birkaç tanımı aktarmakla yetineceğiz.

“Empati başkaları hakkında bilgi toplama aracıdır. Bir hayal kurma eylemi, kendi izdüşümünü ötekinin perspektifine ve anlayışına düşürmektir. Ötekini anlamak, yani “orada ben olsaydım şöyle yapardım.” ifadesinin karşılığıdır. Başka bir ifadeyle bir öznenen diğerine ilk ontolojik köprüyü kurabilme becerisidir.”³⁰

“Bir kimsenin kendisini, bir başka insan veya grubun durumunda hissetmesi veya kendini onların içinde bulunduğu durumla özdeşleştirilmesi.”³¹

“Karşımızdaki insanın hayat tecrübesine dâhil olmak; yaşamın onun için ne ifade ettiğini anlamak, onun heyecanlarının, davranışlarının ve bunların anlam ve önemini objektif olarak bilincinde olmak.”³²

“Empati, öncelikle karşımızdaki kişiyle özdeşim kurma ve daha sonra onun duygularını taklit etme yoluyla kurulur. Bu mekanizma, bize başka düşünce dünyalarını anlama ve bir bakış açısı oluşturma olanağı sağlar.”³³

“Empati terimini doğrudan kullanmaksızın, başkasının gözleri ile görmek, kulağı ile duymak, kalbi ile hissetmek şeklindeki tanımlama, empatinin anlamının derinlik kazanmasına yol açmıştır.”³⁴

“Kavrama yeni bir boyut kazandıran bir tanıma göre ise, her insan bir kültür içinde yaşar, kültürden arınmış insan olamaz. Bu yüzden sadece muhabatımızın şahsiyle

29 Empati konusuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz., Batar, Yusuf, “*Empatik Din Eğitimi*”, 1. baskı, Elips Yay. İst. 2011.

30 Rees, Dilys Karen, *Gadamer's Philosophical Hermeneutics: The Vantage Points And The Horizons In Reader's Responses To American Literature Text*, Vol. 3, No.1, Nisan, 2003. s. 1.

31 Warren, S. *Dictionary of psychology*, New York: Houghton Mifflin, 1934. s. 179

32 Ünal, *İnsanları Anlama Kabiliyeti*, s. 72, (Johnson P. E. *Personality and Religion*. New York. 1957'den aktarılmıştır)

33 Aydın, Arzu, “*Empatik Becerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege üniversitesi, S.B.E., İzmir 1996, s. 5.

34 Alver, Birol, “*Bireylerin Uyum Düzeyleri İle Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Erzurum 1998, s. 58

empati kurmamız yeterli değildir; onun mensup olduğu kültürü anlamaya, bir anlamda o kültürle de empati kurmaya ihtiyaç vardır.”³⁵

“Empati, kısaca doğru anlama ve algılama işlemidir. Doğru anlama ve algılama karşı ben’e ait herhangi bir iletinin alıcı tarafından anlaşıldığı gibi veya onun algılama ve anlama repertuarının ölçütleriyle değil, karşı ben’deki anlamlılığı anlama becerisi ve çabasıdır.”³⁶

“Empatik anlayış ise muhatabımızdan gelen mesajın altında yatan duygu ve algıları anlayabilme yeteneğidir. Başka bir deyişle kendimizi muhatabımızın yerine koyma çabasıdır. Ancak empatik anlayış başkasını taklit etmek değildir; rol yapmak değildir.”³⁷

Yukarıda bir kısmını verdiğimiz tanımlamaların hemen hemen hepsinde ötekini yargılamadan, ona tahakküm kurmaya çalışmadan, önemseme, değerli bulma, anlamaya çalışma, onun gözüyle dünyaya bakma ve bu yaklaşım biçimimizi ona olduğu gibi hissettirme vurgusu ön plandadır. Bu tavır, insanın çevresinden en çok bekleyebileceği bir yaklaşım şeklidir. Çünkü insanlar, her şeyden önce doğru bir biçimde anlaşıldıklarını hissetmek isterler. Fıkralarıyla ve nükteleriyle insanlığı eğiten Nasrettin Hoca’dan bu konuda öğrendiğimiz çok önemli bir ders vardır: Hoca, damdan düşünce kendisine geçmiş olsun ziyaretine gelenlere, “aranızda damdan düşen biri var mı?” diye sorarak insanın empatik anlayışa olan ihtiyacını sade bir dille anlatmış oluyor. Zor durumda da olsanız acınmaktan çok anlaşılma istersiniz. Bu anlayış, merhamet için vurgulamaya çalıştığımız anlamı ve duruşu besleyen bir bakış açısıdır. Merhamet için empatik yaklaşımın önemi de buradan gelmektedir.

Empatik Yaklaşımın Ne Olur?

Gerçek anlamda merhametli bir duruş sergilemede empatik yaklaşımın neden çok önemli olduğunu anlamak için empatik yaklaşımın muhatabımız üzerinde nasıl bir etki yaptığını biraz daha analiz etmekte fayda vardır.

Empatik yaklaşım her şeyden önce yalnızlığı çözmektedir; insana kendisinin insan ırkının bir parçası olduğunu hissettirmektedir. Empatik anlayışla karşılaşan bir kimse için bunun anlamı, birisinin ona değer vermesi, onu olduğu gibi kabul etmesidir. Burada bu yaklaşımı etkili kılan temel sebep, empatiyle karşılaşan kişinin yalnız-

35 Dökmen, Üstün, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c. 21, Sayı:1-2, Ankara 1988, s. 156.

36 Dökmen, Üstün, *a.g.m.*, s. 156 vd.

37 Alver, *a.g.m.*, ss. 68 vd.

lıktan kurtulmasıdır; Rogers'ın deyimiyle “insan ırkının” bir üyesi olduğunu hissetmeye başlamasıdır.³⁸

Başka bir ifadeyle kişinin kendisini keşfetmesi, tanınması ve olumlu yönde değişmesi için gerekli koşulların kendisine sağlanmasıdır.³⁹ Çünkü anlaşıldığını hisseden kişi rahatlar, huzur duyar ve böylece doğallığını ve yaratıcılığını olduğu gibi ortaya koyar.

Covey, insanların birbirini anlamaya başlamasıyla adeta bir mucize gerçekleştiğini ileri sürer. Çünkü böyle bir atmosferde insanlar mantıklı davranır, etkilenmeye daha açık hale gelir. Empati, bu özelliğinden dolayı eğitimin yanı sıra, özellikle ortaklık, aile ve diğer toplumsal ilişkilerde de önemlidir.⁴⁰

Empatik yaklaşım sadece bu yaklaşıma muhatap olan kişiye fayda sağlamaz. Aynı zamanda bu anlayışa sahip olan kişiyi de besler. Çünkü insan ancak öteki sesleri dinleyerek ve içine alarak tekâmül basamaklarını turmanabilir. “Yunus Emre der hoca/ Gerekse var bin hacca/Hepsinden iyice/Bir gönüle girmektir.”

İnsanın, sayesinde tekâmül merdivenini turmanacağı bu anlayış aynı zamanda çevremizdekilere merhametle yaklaşmanın da bir aracıdır. Kendi duvarlarımızı aşarak etrafımızdakileri görebilmek, onları can kulağıyla dinleyebilmeye, bugün insanlar dünden daha çok muhtaçtır. Ne yazık ki, baş döndürücü bir hızla gelişen iletişim teknolojilerine karşın, insanlar bu en insani olan sanatı, dinlemeyi unuttular. Oysaki, bir insanı dinlemeden onun muhterem bir varlık olduğunu, hayatının sahiciliğini anlamak mümkün değildir. Modern hayatla birlikte her insan belirli bir alanda uzmanlaştı ama bu arada insanlarla olan ilişkileri sunifleştirdi ve herkes çevresindekileri uzmanlık parantezi dâhilinde dinlemeye başladı. Böylece ilgiye, merhamete muhtaç insanlar gözden kaçırılmaya başlandı. Bu ızdırabın farkında olan değerli bir psikiyatrimız, “bize başvuran insanlarla anlamlı bir konuşma geliştirmesek, yaptığımız işin musluk tamirciliğinden bir farkının kalmayacağını görmeliyiz” diyerek durumun vahametini ortaya koymaktadır.⁴¹

Merhamete, ilgiye, işitilmeye, empatik anlayışa sadece hastalar, darlık içinde olanlar vs. değil, bütün bir insanlık muhtaç aslında. İnsanlara öyle bir anlayış, öyle bir inanç verilmeli ki, her türden insanın ihtiyaç duyduğu bu gönül pınarına sahip

38 Rogers, *a.g.m.*, s. 114.

39 Karahan, *a.g.m.*, s. 201.

40 Açıklan, Azize, *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Dönüştürücü Liderlik Özellikleri İle Empatik Becerileri Arasındaki İlişki Ankara İl Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara 2000, s. 87.

41 Sayar; *a.g.e.*, s. 145.

olabilsinler ve çevrelerini onunla doyurabilsinler. Yukarıda tanımını ve önemini özetlemeye çalıştığımız empatik yaklaşım kavramı bu insani ihtiyacın güçlü bir ifadesidir. Başka bir ifadeyle arzu edilen insani duruşun bir adıdır.

Bizim geleneğimizde bu duruşu her açıdan destekleyecek ve onu besleyecek zengin bir bilgi ve tecrübe birikimi vardır. Bu birikimi kullanarak başta çocuklarımız olmak üzere bütün insanlarımıza bir anlayış ve değer eğitimi vermek mümkündür. Aşağıda Kur'an ve Sünnetten sunulacak bazı örneklerle ötekini anlamanın, önemsenenin ve bu konuda kendini aşmanın yollarını nasıl öğretebileceğimize dair bazı ipuçlarını arayacağız.

Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in Uygulamalarında Empatik Yaklaşım Örnekleri

İnsana değer verme, onu muhatap alma, diğerkâmlık gibi yaklaşım tarzları islami şahsiyetin bir gereğidir ve ahlâki bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir. Aslında kadim geleneklerin hepsi, her insanın muhterem bir varlık olduğunu ve değer bakımından biricik olduğunu söyleyerek her insana sonsuz bir değer atfetmektedir. Bu inanç ve bu anlayış empatik yaklaşıma sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in konumuza açıklık getirecek yaklaşımlarını birkaç başlık altında incelemek mümkündür.

1. Empatik Davranmanın Teşvik Edilmesi

Anlatım üslubunda ve ortaya koyduğu bütün prensiplerde insanın psikolojik, biyolojik, akli ve fikri seviyesini dikkate alan Kur'an-ı Kerim'de, bireyler arası ilişkilerle ilgili belirlenen genel ilkelerden empatik yaklaşım tarzının temelini oluşturan bir bakış açısını görmek mümkündür.

Kur'an'ın ilk tebliğcisi ve İslam dininin de ilk öğretmeni olan Hz. Muhammed'in şahsında bireyler arası iletişimi sürekli ve sağlıklı kılacak en temel psikolojik saik şu şekilde ortaya konmaktadır: "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (O'na dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."⁴²

Allah tarafından büyük bir rahmet ile yaratıldığı güzel yaratılış sayesinde Resulullah onlara, yumuşak ve nazik davrandı. Tekdiri, azarlamayı hak ettikleri halde kusur-

42 Al-i İmran, 3/159.

larını yüzlerine vurup da sert muamelede bulunmadı.⁴³ Yani merhamet burada onlara karşı anlayışlı olmak, onların halini takdir ederek bağışlamak şeklinde gerçekleşti.

Nitekim bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber'in "Allah bana farzları ikame etmeyi emrettiği gibi, insanları idare etmeyi de emretmektedir." buyurduğu nakledilmektedir.⁴⁴

Yukarıda geçen ayette görüldüğü gibi, Peygamber dâhil, insanlara bir şeyler vermek isteyen, onları eğitmek isteyen kişinin, insan psikolojisinden anlaması, onlara karşı anlayışlı davranması, katı kalpli olmaması, yapılacak olan işlere onların aktif katılımını sağlayacak tarzda davranması gerekmektedir.

Peygamberin onlarla müşaveresi, şanlarının ve payelerinin yükseltilmesini beraberinde getirir. Bu da onların muhabbetinin artmasına sebep olur. Müşavereye tenezül edilmemesi ise bir tür hakareti içerir ki, bunun sonucu 'çevrenden dağılır giderlerdi' sözüyle belirtilmiştir.⁴⁵

Yine Peygamberimize hitaben yapılan bir uyarıyla, muhataba karşı ilgisiz davranmak, onu dinlememek, halinden anlamamak gibi empatik olmayan davranışlar konusunda çok keskin ifadelerle uyarılmaktayız:

"Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; sen ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırılmıyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır."⁴⁶

Hız. Peygamber, İslam hakkında kendisinden bilgi almaya gelen kibirli bazı müşrik liderleriyle görüşürken sahabilerden gözleri görmeyen Abdullah b. Ummi Mektûm gelerek, "Ya Resûlallah, bana öğüt ver" demişti. Hız. Peygamber çok meşgul olduğu için yüzünü ekşitip öteye dönmüş, yanındakileri dinlemeye devam etmişti. İşte bu sûre bu olay üzerine inmiştir.⁴⁷ Âmâ olduğu için Resulullah'ın yüzünü ekşittiğini görmemiş olsa bile, Yüce Allah, bir prensibi hatırlatmak adına muhatabının o anda içinde bulunduğu psikolojik durumu dikkate almayan peygamberini uyarmaktadır. Arayış içinde olan, ilgi bekleyen kişi dururken, ilgisizlerin peşine düşmek ve bunu, ilgili kişiyi ihmal ederek yapmak tasvip edilen bir davranış değildir.

43 Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Çelik Şura Yay. İst. ts. c. 2, s. 410

44 İbn-Kesir, *a.g.e.*, c. 1, s. 429.

45 Elmalılı, *a.g.e.*, 2, s. 410.

46 Abese, 80/1-12.

47 İbn-Kesir, Ebul Fida İsmail, *Tefsiru Kur'ani'l-Azim*, 1. bas. Riyad 1993, c. 4, ss. 501-502.

Ebeveyne karşı takınılması emredilen tavırla ilgili İsrâ suresinde geçen ayetler de empatik yaklaşım açısından üzerinde durulabilecek çarpıcı bir örnektir: “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”⁴⁸

Anne babasına karşı anlayışlı davranmaya çağrılan insana, kendi çocukluğunun hatırlatılması, bir anlamda yaşlanınca çocuklaşan ebeveyninin psikolojilerini daha iyi anlamasını sağlar. Başka bir ifadeyle kişinin çocukluk halini düşünerek anne babasıyla empati kurmasını sağlar. Onların “çocukça” davranışlarını anlayışla karşılayabilmesinde çocukluk halini hatırlaması psikolojik bir destekleyicidir.

2. Sosyal Duyarlılığın Teşvik Edilmesi

Kur’an, sürekli olarak insanı kendisini saran çevresiyle ilgilenmeye, ayetler üzerinde tefekkür etmeye teşvik etmekte, kendisinin dışına çıkarak içinde yaşadığı her türlü çevreyle iletişim halinde olmaya çağırılmaktadır.

Bu şekildeki bir çevresel duyarlılık insanın empatik anlayışının zenginleşmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim bazı araştırmalarda sosyal becerileri yeterli olan kişilerin empatik yaklaşım düzeylerinin daha yüksek olacağı ifade edilmektedir.⁴⁹

Aşağıdaki ayetlerde görüleceği gibi insanın dikkati hem kendi yaratılışına hem de içinde yaşadığı âlemin özelliklerine çekilerek görüş açısının genişlemesi sağlanmaktadır.

“Yaratmak bakımından siz mi daha çetinsiniz yoksa gök mü? (Allah) Onu bina etti. Boyunu yükseltti, ona belli bir düzen verdi. Gecesini kararttı, kuşluğunu açığa çıkardı. Bundan sonra yeryüzünü serip döşedi. Ondandaki suyunu ve otluğunu çıkardı. Dağlarını dikip-oturttu; size ve hayvanlarınıza bir yarar (meta) olmak üzere.”⁵⁰

“Sizi basbayağı bir sudan yaratmadık mı? Sonra onu savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik. Belli bir süreye kadar.”⁵¹

Yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi, Kur’an’ın birçok yerinde insana yaratılışı hatırlatıldığı gibi, insanın tükettiği nimetlerin de nasıl bir kudret ve hikmetle yetiştirildiğine bakması istenmektedir. Böylece hem öznel hem nesnel açıdan ne büyük nimetler

48 İsrâ, 17/23-24.

49 Alver, Birol, *a.g.e.*, s. 98.

50 Naziât, 79/27-33.

51 Mürselat, 77/20-22.

içinde bulunduğunu ve onların hakkını ödeyerek istifade etmek için nasıl çalışmak gerektiğini düşünmesi de emredilmektedir.⁵²

Kur'an, bir yandan insanı kendisinin ve diğer varlıkların yaratılışı hakkında düşünmeye teşvik ederken, birçok ayette de içinde yer aldığı toplumdaki sosyal durumla alakadar olmaya çağırılmaktadır.

Kuran'ın sosyal duyarlılığa çağıran ayetlerinde özellikle ihtiyaç sahiplerine yardım konusunda muhataplarını uyardığı bir konu var ki, empatik yaklaşımın inceliklerini gözler önüne sermektedir.

Yüce Allah ihtiyaç sahiplerinin rencide edilmemesini, yapılan iyiliklerin başa kakma aracı haline getirilmemesini istemektedir. Bu tarzda bir yardım anlayışının değersizliğini ve mükâfattan çok cezaya sebep olacağını hatırlatarak insanları uyarılmaktadır. Aşağıda gelecek olan ayetler bu uyarının etkili ifadeleridir.

“Ey iman edenler! *Malını* sadece insanlara gösteriş olsun diye infak eden, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kişi gibi, sadakalarınızı başa kakarak ve eziyet ederek heba etmeyiniz. Böyle kimselerin yaptıkları harcamalar, üzerinde ince bir toprak tabakası birikmiş kayaya benzer. Kayanın üzerine sağanak halinde yağmur yağdığı zaman bütün toprak akıp gider ve sadece kaya kalır. Böyle kimselerin eline kendilerince sadaka verip kazandıkları iyilikten hiçbir şey geçmez. Allah inkâr eden kimseleri doğru yola erdirmez. Bunun aksine mallarını sadece Allah rızası gönül huzuruyla infak eden kimselerin bu infakları yüksek yerdeki bir bahçeye benzer. Sağanak halinde yağmur yağarsa, bahçe iki kat ürün verir. Fakat sağanak halinde yağmur yağmasa bile hafif bir çiseleme dahi onun için yeterlidir. Allah, yaptığınız her şeyi görmektedir.”⁵³

“Ey iman edenler! Gerek kazandıklarınızdan, gerek sizin için yerden çıkardıklarımızın temizlerinden infak edin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin. Biliniz ki, Allah (sadakalarınıza) muhtaç değildir ve hamde layık olandır.”⁵⁴

İbn Kesir'de geçen rivayetlere göre, sadakayla ilgili emirlerin indiği ilk zamanlarda bazıları hurma salkımlarını getirirler, ihtiyaç sahipleri yesinler diye mescide asarlardı. Bu arada bazıları da caiz zannederek döküntü, bozuk ve çürük şeyler getirmişlerdi. Bu ayetin nazil olmasıyla verilecek zekât ve sadakaların hangi mallardan verileceği belirtilmiş oldu.⁵⁵

52 Elmalılı, *a.g.e.*, c. 8, s. 262.

53 Bakara, 2/264-265.

54 Bakara, 2/267.

55 İbn-Kesir, *a.g.e.*, c. 1, ss. 326-327, Elmalılı, *a.g.e.*, c. 2, s. 174.

Yukarıdaki ayetten anlaşılıyor ki, kendimize ait herhangi bir alacak veya hak konusunda nasıl titiz davranıyorsak, sadaka olarak vereceğimiz şeyler hususunda da aynı hassasiyeti göstermek zorundayız.⁵⁶ Başka bir ifadeyle infakta bulunurken kendimize ait bir hakkı tahsil ediyormuş gibi dikkatli davranmamız gerekmektedir. Aynı zamanda ihtiyaç sahiplerine herhangi bir yardımda bulunurken kendimizi onların yerine koyarak (empati kurarak), bize verildiğinde memnun olacağımız kalitede ve özellikte şeyler vermemiz gerekiyor. Avrupa kentlerinin birinde, günün birinde dilencinin biri bir Arap kahvesine girer ve oradaki Müslümanlardan birisi o dilenciye sadaka niyetine biraz para verir. Batılı arkadaşı “Allah’ın bu sadakayı dikkate alacağını düşünüyor musun?” diye sorar. Sadakayı veren kişi: “Fakir bir adamın görüntüsünün altında kimin gizlenmiş olabileceğini asla bilemezsin.” der.⁵⁷ Bütün mesele bu bakış inceliğine sahip olmakta saklı herhalde.

Hz. Peygamber’in oluşturduğu İslam toplum modelinde toplumu oluşturan bütün fertler, toplumsal sorunlarla ilgilenmekle yükümlüdürler. O, insanları, içinde yaşadıkları toplumun her türlü sorunuyla ilgilenmeye, çevresiyle barışık bir hayat yaşamaya çağırılmaktadır.

Müslümanları bir vücudun organları gibi gören, kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemeyi imandan gelen bir sorumluluk olarak değerlendiren ve kendimize yapılmasını istemediğimiz bir şeyi başkasına yapmamayı emreden öğretilerle oluşturulan bir toplumda insanların birbirine karşı empatik davranması, birbirlerini dikkate alması daha kolay olacaktır.

Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Müslümanın Müslüman üzerinde altı tane hakkı vardır: Onunla karşılaşınca selam vermesi. Davetine icabet etmesi. Nasihat isteyince ona nasihat etmesi. Aksırınca onun için Allah’tan rahmet dilemesi. Hastalanınca onu ziyaret etmesi. Ölünce cenazesine katılması.⁵⁸

Hadis-i şerifte sıralanan mükellefiyetlerin hakkıyla yerine getirildiği bir toplumda yaşayan her fert, empatik yaklaşımın öneminden bahsederken üzerinde durulduğu gibi, insan yerine konulmanın, değerli ve önemli bir varlık olduğunu, çevresindeki insanlarla önemsendiğini hissederek hayata daha olumlu yaklaşacak ve yalnız olmadığını hissedecektir. Bu hadis- i şerif adeta bir merhamet toplumunun özelliklerini sıralamaktadır. Böyle bir toplumda insan kendisini terk edilmiş hissetmez.

56 Kurtubi, Ebu- Abdillah, Muhammed b. Ahmed el- Ensari, *el- Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, 3. bas. Mısır 1987, c. 4, s. 326.

57 Sayar, *a.g.e.*, s. 43.

58 Müslim, Selam, 162; Ebu Davud, Süleyman bin el-Eşâ's, *Sunenu Ebi Davud* (nşr: Muhammed Ali es-Seyyid), Mısır 1969, Edeb/ 503; es- San'ani, Muhammed Emin, *Sübülli's-Selam Şerhu Buluğ'i'l Meramin Cem'i edilletil Ahkam*, IV. c, 1354. Hadis, 1. bas. Beyrut 1991, s. 275.

Yine Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.s.) buyurdu ki; "Rızkının genişlemesini ve ömrünün uzamasını (bereketlenmesini) isteyen sıla-i rahim yapın."⁵⁹ Sıla-i rahim, merhameti toplum içinde yaygınlaştırmanın önemli bir aracıdır.

İnsanlar arası ilişkilerin sürekli ve kesintisiz bir şekilde devam etmesini isteyen Peygamberimiz, bir Müslümanın üç günden fazla bir kardeşiyle küs durmasının helal olmadığını belirterek, küs durumda olanların en hayırlısının diğerine öncelikle selam verip küslük durumunu sona erdiren kişi olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰

Benzer bir yaklaşımla yardımlaşma ve dayanışmayı Müslümanlığın bir gereği olarak değerlendiren Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Her kim bir Müslümanın dünyalık herhangi bir sıkıntısını giderirse Allah da o kimsenin kıyamet günü sıkıntılarında bir sıkıntısını giderir. Her kim zor durumda olan birisinin zorluğunu kolaylaştırırsa, Allah da o kimseye dünya ve ahirette kolaylık verir. Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da onun dünya ve ahirette ayıbını örter. Kul kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da ona yardım eder."⁶¹

Çevremizdeki insanlara karşı diğerkâmlık göstermeyi İslâmi bir sorumluluk olarak değerlendiren Hz. Peygamber'in bu konudaki tavsiyeleri toplumsal hayatın neredeyse bütün alanlarını kapsamaktadır. Söz konusu tavsiyelerden bazılarını örnek olarak aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- i. "Hiçbir iyiliği küçük görme! Kardeşini güler yüzle karşılayan dahi olsa!"⁶²
- ii. "Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (kâmil bir şekilde) iman etmiş olamaz"⁶³
- iii. "Müslüman Müslümanın kardeşidir, ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz. Kim kardeşinin bir ihtiyacını karşılırsa Allah da onun ihtiyacını karşılar. Kim Müslümanı bir üzüntü ve sıkıntıdan kurtarırsa Allah da onu kıyamet gününün üzüntü ve sıkıntılarında bir üzüntü ve sıkıntıdan kurtarır. Kim Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter."⁶⁴
- iv. "Komşu, komşusunun direğini evinin duvarına koymasına karşı çıkmasın".⁶⁵

59 *Sahihi Buhari*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 8. bas. Edeb /415. es-San'ani, a.g.e., IV, 1370.

60 *S. Buhari*, *Birr ve Sıla*, 8; Tirmizi, Ebu İsa Muhammed İbn. İsa, *Sunenu't-Tirmizi*, Çağrı Yay. İst. *Birr ve Sıla*, 1932; İbn. Hanbel, *Müsnedu Ahmed İbn. Hanbel*, Çağrı Yay. İst. 1993, I/ 176. es-San'ani, a.g.e., IV, 1377.

61 *S. Müslim*, *Zikr ve'd Dua*, 2699, es-San'ani, a.g.e., IV/ 1381.

62 *S. Müslim*, *Birr ve's Sıla*, 2626, es-San'ani, a.g.e., IV/1379.

63 *Sahihi Buhari*, *İman*, 13, c. 1, s. 29.

64 *Sahihi Buhari*, *Muamelat*, 1115, c. 1, s. 374.

65 *Sahihi Buhari*, *Muamelat*, 1125, c. 1, s. 376.

- v. “Düşman eline düşmüş Müslüman esiri zorda kalmış kurtarınız, aç yedurunuz, hastayı ziyaret ediniz. Birbirinize kızmayınız, birbirinize hasetlik yapmayınız. Birbirinize arkanızı dönmeyiniz. Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz. Hiçbir Müslümana üç günden fazla kardeşine küsmesi helal olmaz”.⁶⁶

Müslümanın toplumsal sorumluluklarıyla ilgili olarak aktardığımız hadislerden ve Hz. Peygamber’in uygulamalarından anlaşılıyor ki, her Müslüman çevresindeki insanlarla hayatı bir bütün olarak paylaşmak zorundadır. Aynı şekilde Müslüman, insanların herhangi bir sıkıntısına karşı duyarsız/ilgisiz kalma hakkına sahip değildir.

Fiili yardım ve desteğin yanında psikolojik açıdan önemli olan selamlaşma, güler yüzle karşılama, küs durmama gibi sorumluluklar insanların toplum içinde yalnızlık çekmemesi için önemli faktörlerdir. Birçok uzmanın da dikkat çektiği gibi, bir insanı muhatap olarak kabul etmemek, selamı sabahı keserek o insanı yalnızlığa itmek, adeta ‘sen yoksun, değersizsin’ muamelesine tabi tutmak bir insana verilebilecek en ağır cezalardan biridir.

Özellikle modern toplumların temel bir problemi olarak dile getirilen kalabalıklar içinde yalnızlık sorunu karşısında Hz. Peygamber’in İslam toplumu için önerdiği bu tür sorumlulukların önemi bir kat daha artmaktadır.

3. Ben-Merkezciliğin ve Egoizmin Kınanması

Türkçe’de bencillik kavramıyla ifade edilen egoistlik, kendi menfaatini herkeşinden üstün tutmak, yalnızca kendisini düşünmek, bencillik, hodbinlik şeklinde tanımlanmaktadır. Bu marazi durum, insanı merhametten uzaklaştıran ve hatta zalimleştiren bir halin ifadesidir. Egoizmin zıddı ise diğerkâmlıktır. Egoizm hastalığından kurtulup diğerkâmlık seviyesine ulaşabilmede empatik anlayışın etkisi büyüktür. Çünkü empatik anlayış ötekini görmeyi sağlayan bir bakış açısını insana kazandırmaktadır.

Empatik bir bakışla değerlendirdiğimizde insanların çevrelerinden algıladıkları, gerçeğin olduğu gibi bir kopyası değildir. Duyu organları aracılığıyla beyne gelen uyarılar belirli işlemlerden geçerek algılanır. Dolayısıyla algılanan şeyler birer fotoğraf değil, birer portredir. Portrelerde fotoğraflardaki gibi bir aynılık, benzerlik aramak beyhudedir. Portre, çizilen şeyin gerçekliği kadar, çizen ressamın niteliğinden de etkilendir. İki kişi aynı manzaraya bakar, ama farklı şeyler görür.⁶⁷

Mesela, insanın zihinsel gelişiminden bahseden araştırmalarda, 2-7 yaş arasındaki çocukların tipik bir ben-merkezci bir düşünce yapısına sahip oldukları ifade edilir. Bu

66 *Sahih-i Buhari*, Adab, 2031, c. 2, s. 729.

67 Sayar, *a.g.e.*, s. 33.

yaşlardaki çocuklar kendi görüşlerinin yegâne görüş olduğunu düşünürler ve çevrelerindeki insanların onlardan farklı bir görüşe sahip olabileceklerini kavrayamazlar. Örneğin, 5 yaşındaki bir çocuk giydiği herhangi bir elbisesinin rengini herkesin bildiğini zanneder, süt içmeyi sevmiyorsa ona göre hiç kimse sütü sevmiyordur... Bu bakış açısı çocuğun adalet ve vicdan anlayışına bile sirayet eder. Çocuk, koşullara değil, olayların sonuçlarına bakarak karar verir; haklılığı ve haksızlığı sonuca bakarak değerlendirir.⁶⁸

Dünyayı onların gördüğü gibi görmeyen, kendilerinden farklı düşünen insanları hainlikle, sapkınlıkla suçlayan kişiler; düşünce olgunluğu bakımından işlem öncesi çocukluk evresinde takılmış kimseler olarak değerlendirilebilirler.⁶⁹ Aslında herkes kendi gerçekliğini inşa etmektedir. Aynı olaya bakıyoruz ama ayrı şeyler görüyoruz. Gerçeklik, herkesin kendi belleğinden süzülüp gelerek kurduğu, kendine göre inşa ettiği bir şeydir.⁷⁰

İnsanın benliği, empatik düşünmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Maneviyat yolunda ilerlemiş bir zata atfen bu konuya ışık tutacak ibretli bir hikâye anlatılır. Bu zata maneviyyat yolundaki yükselişinde kendisine kimin kılavuzluk ettiği sorulduğunda, ona bir köpeğin kılavuzluk ettiğini ifade eder ve hikâyesini de şu şekilde anlatır: “Onu bir gün bir gölün kıyısında susuzluktan perişan haldeyken gördüm. Köpek su içmek için suya her eğildiğinde, sudaki aksini görüp korkuyor ve geri çekiliyordu; onun başka bir köpek olduğunu sanıyordu. Sonunda susuzluğu öyle bir noktaya geldi ki, gözünü karartıp suya daldı. ‘Öteki köpek’ kaybolmuştu artık. Köpek kendisiyle susuzluğunu giderecek olan kaynak arasındaki engelin kendisinden başka bir şey olmadığını görmüştü. Hikâyeyi anlatan kişi, “benim engelimin de, kendi nefsim (benim) olduğunu öğrendiğimde bu engel artık kaybolmuştu. Ben yolumu bir köpeğin davranışlarıyla buldum” diyerek sözünü tamamlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim, insanda empatik anlayışın gelişmesi ve empatik düşüncenin engellerinden sayılan ben-merkezcilikten kurtulmak için insanları tefekküre, çevreleriyle ilgilenmeye, başkalarına yardımcı olmaya davet etmektedir. Başkalarıyla ilgilenmek ve onları doğru bir şekilde anlamak için olaylara onların gözüyle bakmayı becerebilecek bir anlayış zenginliğine sahip olmak gerekir. İnsanları ve olayları kendi penceremizden değerlendirip, başka insanların durumlarını da sadece kendi bakış açımızla değerlendirecek, karşılaşılan herhangi bir durumun muhatabımızın zihninde ve duygusal durumunda nasıl bir karşılık bulduğunu düşünmeden, dikkate almadan karar vererek isabet etme ihtimalimiz azalır.

68 Erden; Münire ve Akman; Yasemin, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yay. Ankara 17. baskı, 2008, s. 65.

69 Sayar; a.g.e., s. 33.

70 Sayar; a.g.e., s. 33.

Kur'an-ı Kerim, bakış açısının darlığından doğabilecek bu tür yanlışlıklara karşı insanları uyarmakta ve hayatın, bizim gördüğümüzden farklı renklerinin olabileceğini bizlere hatırlatmaktadır. Hayata, Kur'an'ın sunduğu bu ufuk açısıyla bakabilen, kendini aşmış insanlar çevreleriyle empatik bir diyalog kurmada zorlanmayacaklardır.

İffetinden dolayı kimseden bir şey istemeyen, ama muhtaç durumda olan kişiyi yüzünden tanımak, imkânsızlığından dolayı borcunu ödeyemeyen borçlunun halinden anlamak ve ona kolaylık tanımak, savaş halinde dahi olsa düşman saflarından ayrılarak bize selam veren kişiyi kabullenip benimsemek için kendimizi aşmamız, egomuzun dışına çıkmış olmamız gerekiyor. Kur'an-ı Kerim, birçok ayetinde bu ufuk genişliğinin üzerinde durmaktadır.

“Sadakalar kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirsiniz, şüphesiz Allah onu bilir.”⁷¹

Rivayetlere göre bu ayet, Suffe ashabı adı verilen muhacirlerin fakirleri hakkında inmiştir. Dört yüz kişi civarındaki Suffe ashabının ne bir evleri, ne aşiret ve akrabaları vardı. Daima Peygamber mescidine gidip gelirler, mescidin sofasında otururlar, Kur'an ilmi tahsil ederler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vaaz ve öğütlerini dinleyerek istifade ederler ve genelde de oruçlu bulunurlardı.

İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bir gün Rasûlullah (s.a.s.), Suffe ashabının başlarına durmuş, durumlarını gözlemlemişti. Fakirliklerini, çekmekte oldukları zahmetleri görünce kalplerini hoş edip buyurdu ki, “Ey Suffe ashabı, size müjdelersun ki, her kim, şu sizin bulunduğunuz hal ve sıfatta olur ve bulunduğu halden razı olarak bana kavuşursa, o benim dostlarımdandır.”⁷²

Ötekinin durumuna karşı duyarlı olmayı ifade eden empatik anlayış, Kur'an'ın yaklaşımına göre sürekli ve her durumda takınılması gereken bir tavrın ifadesidir. Mesela borçlu ve alacaklı ilişkisini anlatan şu ayette bu hassasiyeti görmek mümkündür: “Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.”⁷³

Yukarıdaki ayetle cahiliye döneminde yapıldığı şekliyle, darlık içindeki borçluyu ödeme ve faiz kıskacında bunaltma uygulaması kınanmaktadır.⁷⁴ Bu yaklaşım, ancak

71 Bakara, 2/273.

72 El-Hekim, E. Abdillâh, *el-Müstedrek ale'ssahihayn*, Beyrut 1990, c. 2, s. 483, İbn-Kesir, *Tefsir*, c. 1, ss. 553-554, Elmahlî, *Hak Dini Kuran Dili*, c. 2, ss. 197-198.

73 Bakara, 2/280.

74 İbn-Kesir, *Tefsir*, c. 1, s. 339.

muhababımızı anlayarak, onun durumunu takdir ederek gerçekleştirilebilir. Merhameti doğuran empatik anlayış bu olsa gerektir.

Kur'an, insandan, ben-merkezciliğin aksine, çevresiyle sürekli iletişim halinde olmayı ve bu konuda duyarlı olmayı istemektedir. Selamlaşmayı emreden ayet bu hassasiyetin güzel bir örneğidir: "Size bir selam verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selamla karşılık verin. şüphesiz Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır."⁷⁵

Selamlaşmanın toplumsal dayanışma ve kaynaşma açısından önemi tartışılmaz. Selam vermek ve verilen selama karşılık vermek her şeyden önce muhababımıza değer vermektir. Onu nemsediğimizi, saygınlığını kabul ettiğimizi kendisine adeta deklare etmektir. Bu açıdan selamın sadece sosyal yönü değil, psikolojik yn üzerinde de durmak gerekir.

Kur'an'a göre ötekine karşı duyarlı olmak ve bu konuda empatik olmak o kadar önemli ki, savaş ortamında dahi bu hassasiyetten taviz verilmemesi emredilmektedir: "Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selam veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen m'min değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır".⁷⁶

Bu ayetin inişiyle ilgili olarak birkaç olay anlatılmaktadır. Anlatılan olayların hepsinde, özellikle savaş ortamlarında müşrik saflarından ayrılarak Müslüman olduğunu ifade eden kişilerin sözlerine güvenmeyip, onlara gayr-i müslim muamelesi yapan kişiler kınanmaktadır.⁷⁷ Bu Müslümanlar bu olay esnasında belki de savaşın o hararetili ortamından dolayı kendilerine sığınan kişilere karşı empatik davranmamışlardır. Ama Yüce Allah, "daha önce siz de onlar gibiydiniz" diyerek âdeta Müslümanları empatik davranmaya davet etmektedir.

4. İnsanların Bireysel Farklılığının nemsenmesi

İnsanların bilgi ve idrak seviyelerinin farklı düzeylerde olması, insanın çok iyi tanınmasını gerekli kılmaktadır. Aksi halde herkesten aynı şeyleri beklemek gibi pek de merhametlice olmayan bir duruma düşülür ki, bu hiç de gerçekçi bir yaklaşım olmaz.⁷⁸ Bireysel farklılıkları önemsemeye empatik anlayışın rolü önemlidir.

75 Nisa, 4/86.

76 Nisa, 4/94

77 Tirmizi, Tefsir'ul Kur'an, 3030; İbn-Kesir, *Tefsir*, c, 2, s. 332; Elmalılı, *a.g.e.*, c. 2, ss. 573-574.

78 zbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Selam yayınları, Konya, 1988, s. 97; Düşüngen, Beyza, *İslamda Eğitimin Temeli Olarak Sevgi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E., Ankara ts, s. 31.

Kur'an bu gerçeği, "De ki: "Herkes kendi yaratılış kabiliyetine göre hareket ediyor. O halde en doğru olanın kim olduğunu ancak Rabbiniz bilir."⁷⁹; "Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadarını teklif eder."⁸⁰ "...Her ilim sahibinin üstünde bir bilen bulunur."⁸¹ gibi ayetlerde ifade etmektedir.

Kur'an'da yapabilme gücü ve algılama seviyesi, Müslümanların mükellef olduğu bütün ibadetlerde gözetilmektedir. Namazda okunacak Kur'an miktarıyla ilgili "kolayınıza geleni okuyun" prensibi bu yaklaşıma örnek verilebilir: "Gerçekten Rabbin biliyor ki muhakkak gece üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsun, beraberindekilerden de bir grup. Halbu ki, geceyi gündüzü Allah takdir eder. Bildi ki siz onu bundan öte başaramazsınız; onun için lütfuyla sizin tevbenizi kabul buyurdu. Bundan böyle Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. O, içinizden bazılarının hasta olduğunu, bazılarının Allah'ın lütfunu aramak için yolculuğa çıktığını, bazılarının ise Allah yolunda savaştığını bilmektedir. Şu halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..."⁸²

Kişinin yapabilme gücünün dikkate alınması hem idrak ve akıl hem de fiili durumla ilgilidir. Bu ayet şer'i ve ilahi kanunların hikmetinin en büyük esasını net bir şekilde özetlemiştir: Yükümlülük, mükellefin gücüyle orantılıdır.⁸³ Bu güç hem akıl hem algı hem de fiziksel imkânlarla ilgilidir.

Görüldüğü gibi bu ayet, surenin başındaki gece kalkışıyla ilgili emrin şiddetini hafifletmiş, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra, akşam ve yatsı namazları gece kalkışı cümlesinden sayılarak, teheccüd nafil olarak değerlendirilmiştir.⁸⁴

Kur'an, farklı insanlar gerçeğinden hareketle farklı metotlar, farklı ilkeler sistemini esas almıştır.⁸⁵ Yukarıda geçen İsrâ suresi 84. ayetindeki "şâkile" kelimesi, bakış açısı, tabiat, din ve niyet gibi kavramlarla tefsir edilmektedir.⁸⁶ Kur'an, bireysel farklılığı tabii bir gerçeklik olarak tespit etmektedir. Nitekim Kur'an'ın bütün emir ve yasaklarında bu tespit ölçü alındığını görmek mümkündür. Sağlık durumu, ekonomik şartlar, cinsiyet, bilgi seviyesi vs. her türlü etkene göre kişilerin sorumlulukları farklı şekillerde oluşmaktadır.

79 İsrâ, 17/84.

80 Bakara, 2/286.

81 Yusuf, 12/76.

82 Müzzemmil, 73/20.

83 Elmalılı, *a.g.e.*, c. 2, s. 241.

84 İbn-Kesir, *Tefsir*, c. 4, s. 468; Elmalılı, *a.g.e.*, c. 8, s.148.

85 Kutub, Muhammed, *İslam Terbiye Metodu*, s. 190; Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yay. İkinci bas., İstanbul 1998, s. 579.

86 İbn-Kesir, *Tefsir*, c. 3, s. 64.

Merhamet sahibi olan Yüce Allah, insanların bu şekildeki biricikliğini vurgulayarak aslında bizlerin birbirimizle olan münasebetlerinde tek tipçi, şabloncu olmamamızı öğütlemektedir.

İnsanların farklı huy ve karakterlerde olmasının doğallığına dikkat çeken Hz. Peygamber'in uygulamalarında da bu anlayışın dikkate alındığına dair örneklerle karşılaşmaktayız. İnsanların farklılığını toprak örneğiyle tasvir ettiği aşağıdaki hadis-i şerif bu yaklaşımın genel çerçevesini oluşturmaktadır: “Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim bol yağmura benzer. Bu yağmur bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabul eder de çayır ve bol ot yetişir. Bir kısmı da kurak olur. Suyu tutar da Allah halkı onunla faydalandırır. Ondandır içerler, hayvanlarını sularlar, ekin ekerler. Bu yağmur başka bir toprağa düşer ki, o düz ve kaypaktır. Ne suyu tutar ne de çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip başkasına bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimse işte böyledir.”⁸⁷

İnsanların yaratılıştan sahip olabilecekleri farklılıklara dikkat çeken Hz. Peygamber; “Herkes yaratılışına uygun işler kolaylaştırılmıştır.”⁸⁸ ifadesiyle de bu gerçeği te'yîd etmiştir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği gibi, birine bir şey emredebileceği zaman yapabilecekleri şeyleri emrederdi.⁸⁹ Başka bir rivayette ise, “Herkes derecesine göre davranın.” şeklinde tavsiyede bulunduğu belirtilmektedir.⁹⁰

İnsanlarla olan ilişkilerde peygamberlerin ortak tavırlarını Hz. Peygamber'in şu hadisi ortaya koymuştur: “Biz Peygamber zümresi, halkı kendi (esas) menzile ve mevkilerine indirmekle memur olmuşuzdur (Kimseye seviyesinin üstünde söz söylemeyiz). Onlara akıllarının erdiği kadar hitap etmek emrini almışızdır.”⁹¹

Benzer anlayış ve tavrın herkes tarafından gösterilmesinin gerekliliğini yine O'nun şu hadislerinden anlıyoruz: “Halka anladıkları (ve akılları erdiği şekilde konuşunuz, anlayamadıkları, şekilde ve seviyelerinin üstünde hitap etmek suretiyle) onların Allah'ı ve Resulünü tekzip etmelerini arzu eder misiniz?”⁹² “İnsanlara akıllarının alacağı kadar konuşunuz”⁹³ “İnsanlara bilgi seviyelerine göre konuşunuz”⁹⁴

87 Müslim, Fedail, 15.

88 Es-Suyuti, *Camii's-Sağir*, I, 48.

89 Buhari, İman, 20.

90 Ebu Davud, Edeb, 22.

91 Ebu Davud, Edeb, 23.

92 Ebu İshak, İbrahim b. Musa b. Musa el Kırnati eş-Şatibi; *el-Muvafakat fi usuli'l Ahkam*; (thk: Abdullah Draz), Beyrut, ts, c.I, s. 87.

93 Acluni, İsmail b. Muhammed, *Keşful Hafa ve Muzilul İlbas Amma İstehere minel Ehadisi ala elsineti'n Nasi*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut, ts. I, 225.

94 S. Buhari, İlim, 45.

Mescid adabıyla ilgili başka bir rivayette ise, mescidin duvarına idrarını yapan bedeviye, orda bulunan herkes kızmış, ceza vermek istemiş ama rahmet peygamberi o kişiye ceza verilmesini engellemiştir. Kirlenen yerin bir kova suyla temizlenmesini salık vermiştir.⁹⁵

Bütün uygulamalarında insan psikolojisine dikkat eden Hz. Peygamber, uyarı ve nasihatleriyle de bu konuda hassas davranılmasını istemiştir. İsrail oğullarıyla ilgili O'nun dilinden anlatılan ibret verici bir olayda bu konunun ne kadar önemli olduğu ortaya konmaktadır.

Rivayete göre kötü bir çevrede yetiştiği için hayatı boyunca öldürmeyle, cinayetle uğraşan bir adamın hikâyesi şöyledir: “İsrail oğullarından bir adam vardı, 99 kişiyi öldürmüştü. Sonra pişman olarak durumunu tashih için fikrini alacağı birisini aramaya koyuldu. Bir rahibe gelip tevbesinin kabul olup olmayacağını sordu. Rahipten “Kabul olunmaz” cevabını alınca onu da öldürüp soruşturmasına devam etti. Ona başka bir âlimi tavsiye ettiler. Âlime gelip “100 kişi öldüren birisinin tevbesi kabul edilir mi?” diye sordu. Âlim: “Elbette, tevbesinde Allah’la onun arasına kim engel olabilir. Yalnız sen, Allah’a ibadet edilen, Salih kulların yaşadığı falanca köye git ve orada Allah’a ibadet et. Sakın kendi memleketine dönme! Senin memleketin gerçekten berbat bir yer, kötülük yurdu!..” dedi. Bunun üzerine adam, o köye yöneldi. Rivayetin devamında adamın o köy yolunda vefat ettiği ama samimi yönelişinden dolayı affedildiği anlatılmaktadır.⁹⁶

Yukarıda anlatılan örnek uygulamalarda ve hikâyede görüleceği gibi, insanların psikolojik durumlarını, içinde buldukları ruh halini dikkate almayınca o insanları istediğimiz yöne yönlendirmek oldukça zordur.

Karşımızdaki cani bir insan da olsa eğer yaptığınan pişmanlık duymaya başlamışsa ve durumunu düzeltmeye çalışıyorsa bizim o kişiye umut/ümit vermemiz gerekmektedir. Bu da ancak merhamet sahibi insanların gösterebileceği bir tavırdır. Aksi takdirde, işlediği cinayetlerin listesinin daha da kabarmasına sebep olabiliriz. Oysa eğitimcinin başarısı kaybettirdikleriyle değil, kazandırdıklarıyla ölçülür.

İnsanlar, Hz. Peygamber’in muhatabını dikkate alan, onu rahatlatan ve güven veren yaklaşımı dolayısıyla içlerinde geçirdikleri her türlü duygu ve düşüncüyü onunla rahatlıkla paylaşabiliyorlar ve sorunlarıyla ilgili tatmin edici cevaplar alabiliyorlardı.

Bir gün huzuruna bir delikanlı girmiş ve zina etmek istediğini söylemişti. Orada bulunanlar, hayretler içinde genci ayıplamaya, terslemeye, hatta bağışmaya başladılar. Rasulallah ise, müşfik bir sesle “Yaklaş” buyurdular. Sonra onu dizi dibine

95 S. Buhari, Abdest, 159.

96 S. Buhari, Enbiya-54; Müslim, Tevbe, 46.

oturtup sordular: “Annene zinanın yapılmasını ister misin?” Genç “Yoluna kurban olayım, hayır, istemem ya Rasulallah!” diye cevap verdi. Hz. Peygamber: “Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını arzu etmezler.” buyurup tekrar sordular: “Peki kızın için böyle bir şey düşünür müsün?” Genç: “Olmaz, Ya Rasulallah” dedi. Diğer insanların da kızları için zinadan tiksineceklerini belirtti ve aynı şekilde birer birer kız kardeşi, halası ve teyzesi için de sorusunu tekrarladı; aldığı cevaplar üzerine, insanların da bu mahremleri hakkında zinaya razı olmayacaklarını ifade ettikten sonra elini gencin göğsüne koyarak: “Ya Rabbi, bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve fercini muhafaza buyur!” diye duada bulundu. Genç tam manasıyla ikna olmuş bir şekilde oradan ayrıldı ve bir daha da herhangi bir kötülüğe tevaccüh etmedi.⁹⁷

İnsanlara verdiği öğütlerde ve eğitici bütün uygulamalarında insan psikolojisini dikkate aldığı görülen Hz. Peygamber'in birebir insan ilişkilerinde de bu tür unsurlara dikkat ettiğini görmekteyiz. Aile hayatındaki örnek uygulamasını göstermesi bakımından Hz. Aişe'nin anlattığı şu hadise manidardır.

Hz. Aişe anlatıyor: Resulullah (s.a.s.) bana: “Ben senin benden memnun olduğun ve bana kızgın olduğun bilirim.” dedi. Ben de: “Bunu nereden bilirsin?” dedim: “Bak, benden memnun olduğun zaman “Muhammed'in Rabbine yemin olsun” dersin. Eğer kızgın isen: “İbrahim'in Rabbi'ne yemin olsun” dersin buyurdu. Ben de “Evet doğru ey Allah'ın Rasulü, ama ben ancak senin (şahsına değil) ismine küsebilirim” dedim.⁹⁸

Bir insanı doğru bir şekilde anlamanın ve anlaşıldığını ona en doğru şekilde iletmenin ve ardından ihtiyaç duyduğu ilgiyi ondan esirgememenin yani empatik davranış sergilemenin pratik örneklerini Hz. Peygamber'in şahsında görmek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Merhamet kavramı, Kur'an'ın diğer kavramlarında olduğu gibi, işlevsel ve pratiğe döntük tezahürleriyle ele alınması gereken bir kavramdır. Nitekim Yüce Allah'ın rahmetinden bahseden ayetlerde, O'nun rahmeti sürekli olarak değişik nimetleri bütün yaratılmışlara bahşetmesi şeklinde tasvir edilmektedir. O halde ahlâkî bir vasıf olarak bizim sahip olmamız gereken ve Allah'ın rahmetinin bir eseri olan merhamet duyusunun da kaynaklık edeceği bazı pratiklerin olması gerekir. Başka bir deyişle merhamet bir duygu olmanın ötesinde hayata yansımaları ve pratikte yaşanmalıdır.

İslâmî geleneğin oluşturduğu anlayışta merhametin en belirgin yansıması, ötekinin durumunu anlamak ve bulunduğu psiko-sosyal konumu takdir etmektir. Bu da ancak bizden farklı bir durumda olduğunu bile bile muhatabımıza karşı eşduyum/empatik

97 Ahmed İbn Hanbel, V, 256.

98 S. Buhari, Nikah, 1864, c. 2. s. 682.

yaklaşım sergilemekle mümkün olur. Dolayısıyla merhametin bu temel esasını toplu-
mumuzda yerleştirmek amacıyla empatik düşünemeye ve çevreyle empatik iletişim
kurmaya dönük bir bilinçlendirme ve farkındalık eğitiminin verilmesi gerekmektedir.

Avrupa'da yapılan çalışmalar kanalıyla gündemimize giren empatik yaklaşım
kavramı ve bu kavram çerçevesinde dile getirilen esaslarla ilgili kendi düşünce ve
insan eğitimi geleneğimizde oldukça zengin bir birikimin olduğunu söyleyebiliriz.
Özellikle Kur'an'ın insana yaklaşımı ve insanın düşünce ufkunu yönelttiği alanlar,
ayrıca rahmet peygamberinin bir eğitimci olarak bize miras bıraktığı örnek uygulamalar
bu bakış açısıyla irdelenmeyi bekleyen zengin bir hazinedir.

İşlevsel bir merhamet anlayışının geliştirilebilmesi için önemli bir dayanak olan
empatik anlayış, diğer kadim geleneklerde olduğu gibi bizim geleneğimizde de ahlâkî
bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir. Bu sorumluluğu anlayabilmemize ve
içselleştirmemize yarayacak yeterlilikte tavsiye ve uygulamayı geleneğimizin esas
kaynağı olan Kur'an ve Sünnetten rahatlıkla edinebiliriz. Bu düşünceden hareketle
yukarıda detaylı bir şekilde üzerinde durduğumuz konulardan çıkan bazı tespitlerimi-
zi burada maddeler halinde sıralayabiliriz:

- a) Kur'an ve Sünnet, dikkatlere sunduğu âfâkî ve enfûsî ayetlerle insana engin bir
bakış açısı kazandırmıştır.
- b) Kur'an ve Sünnet, insanda güçlü bir sosyal duyarlılık oluşturmaktadır.
- c) Kur'an ve Sünnet insana, onu ben-merkezcilikten uzaklaştıran bir anlayış zen-
ginliği vermektedir.
- d) Kur'an ve Sünnet, insanın bireysel farklılığını ve yapabilme gücünü dikkate
alan bir sorumluluk yükleme tarzı uygulamıştır.
- e) Kur'an ve Sünnetin genel yaklaşımında insanı dikkate alan, onu önemseyen
bir anlayış hâkimdir.

Birkaç maddeyle özetlenen yukarıdaki prensipler, insandaki empatik anlayışı bes-
leyebilecek önemli dayanak noktalarıdır. Yoksunluğunu her geçen gün biraz daha his-
settiğimiz merhamet toplumunu yeniden inşa edebilmek için bizlere bir zemin teşkil
edecek olan empatik anlayışı geliştirmede ve yaygınlaştırmada söz konusu prensipler-
le örülmüş bilinçlendirme ve eğitim çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Söz konusu eğitim çalışması kapsamında teorik bilgilendirmelerin yanı sıra, tarihe
mal olmuş örnek olayların da gelişen iletişim teknolojisi aracılığıyla yetişen nesillere
tanıtılması gerekir.